

Kapitel 7

Rådgivning ift. undervisning af flygtninge og tosprogede.

I det følgende vil jeg forsøge at redegøre for de udfordringer, der er i rådgivningsarbejdet omkring tosprogede med særligt fokus på flygtninge. Jeg vil ikke beskæftige mig så meget med selve sprogindlæringen, men mere fokusere på de faktorer, der kan forstyrre ved siden af de sproglige udfordringer.

Oplevelsen af kompetencetab

Uanset om man er flygtning eller blot kommer til en anden kulturel sammenhæng, vil vi altid opleve et kompetencetab på en eller anden måde. De erfaringer, vi har gjort os, og de færdigheder, som vi har tilegnet os, har kun et begrænset gyldighedsområde. Der er ingen erfaringer eller færdigheder, som er universelle. Det lyder banalt, men min oplevelse er, at den manglende forståelse af dette er hovedårsagen, til de udfordringer vi har ift ikke-danske elever i folkeskolen. Set fra barnets perspektiv er der en oplevelse af, at en stor del af det, som de har lært sig tidligere, er ubrugelig viden i den nye sammenhæng. Det er oplevelsen af at være en ludobrik, som er slået hjem. Alle de færdigheder, som det har tillært sig gennem hårdt arbejde, opleves nu som ubrugelige og ikke værdsatte. For elever, som kommer fra skolesammenhænge, kan oplevelsen af kompetencetab måske reduceres til det sproglige. De ved godt, hvordan en skole overordnet fungerer, og hvilke forventninger de voksne har til elevernes præstationer i skolen: Sidde på sin plads, række hånden op, tale, når man bliver spurgt osv.

For elever, som kommer fra en helt anden skolebaggrund end vores, er udfordringen større, fordi de tror, at de kender rammerne for undervisningen, men bliver korrigeret i den adfærd, som de tror er den forventede. En elev som kommer fra et skolesystem med konstant voksenovervågning, kan fx opleve, at vores tillidsbaserede system er et regelløst system, hvor alt er tilladt. De støder gang på gang på de usynlige regler og forventninger, og deres adfærd bliver korrigeret, uden at de forstår, hvad det er, de har gjort forkert.

Eksempel:

En dreng starter i 1. klasse efter et par år i en asiatisk skole. Han har svært ved at forholde sig i ro i timen, da han knap forstår, hvad læreren eller de andre elever siger. Læreren beder ham derfor om at tage en løbetur rundt om skolen, hvilket han gør uden at kny. Hjemme bryder han grædende sammen og fortæller sine forældre, at læreren straffede ham med løb, selvom han intet havde gjort.

For de elever, som næsten eller slet ingen skoleerfaringer har, er udfordringen en lidt anden. De har ofte lært en masse og erfaret, hvad der er vigtigt at kunne i det liv, de hidtil har levet. Det er dog sjældent erfaringer, som kan bruges til ret meget i et skolesystem, og de bliver ikke bare slået tilbage til start, men på mange måder smidt helt ud af spillet.

Eksempel:

En 14 årig dreng fra Syrien, som har arbejdet som mekaniker siden han var 8 år. Han har lært sig en masse om, hvordan man skal reparere biler med de forhåndenværende materialer. Han har lært sig, hvordan man klarer sig i et miljø af voksne, og hvor vigtigt det er, at man ikke viser svaghed eller lader sig gå på af noget. Han har også lært sig, at det vigtigste er at være vagtsom og holde øje med mulige trusler, da alt andet kan være livsfarligt. I en dansk skole er dette fuldstændig ubrugelig viden og uhensigtsmæssige erfaringer. Lærerne og de andre børn er ikke en fysisk trussel, som enten skal nedkæmpes eller undgås. Ligeledes er viden om, hvordan man reparerer motoren på en Mercedes fra 1996 med et svejseapparat og en skruetrækker ikke noget, som imponerer kammeraterne i skolegården eller hjælper ham i klasseværelset med at lære at læse dansk.

Hjemve

Ud over det reelle tab af kompetence er der også det tab, der bliver udtrykt i ønsket om at komme hjem, også selvom "hjem" muligvis ikke eksisterer mere. Det er vanskeligt for mange danskere at forstå, at nogen kan ønske sig andre steder hen end her. For flygtningene kan "hjem" være en ruin eller en flygtningelejr, og det kan være svært for os at forstå, at det kan være mere attraktivt end en folkeskole i Danmark. Det samme gør sig gældende for elever fra andre lande og ikke mindst for børn, hvor forældrene har en tilknytning til eller forestilling om Danmark. Det er min erfaring, at elever ofte oplever det som tabubelagt at være frustrerede over at gå i en dansk folkeskole. De oplever, at alle voksne omkring dem forventer, at de skal være taknemmelige over at få lov til at gå i en så god skole som den danske. Det er imidlertid ikke altid sådan, det ser ud fra børnehøjde, og når det så samtidig er noget, som de ikke må tale om, kan det blive ekstra svært at være i.

Ét er, at et tab bliver fortiet, men hvis det oplevede tab, samtidig skal opleves som et privilegium, er det ikke uforståeligt, at det bliver frustrerende.

Det er min erfaring, at det er vigtigt at spørge ind til barnets oplevelse af savn og tab på en åben måde. Det er ligeledes min erfaring, at det også for forældre kan være en overraskelse at høre, at deres børn rent faktisk ikke oplever det danske skolesystem og samfund som en positiv forandring i deres liv, og at de rent faktisk savner, det de kendte, uanset hvor strengt og hårdt det var.

Eksempel:

En dansk familie havde været udstationeret i østen i en længere årrække, men vælger så at flytte hjem til Danmark. Børnene klarer sig godt i skolen, både socialt og fagligt, men de er mismodige og triste. Da jeg taler med familien, lægger jeg mærke til, at forældrene siger "herhjemme", mens børnene siger "her i Danmark". Det går op for os alle, at børnene IKKE opfatter Danmark som deres hjem, men ikke har talt med forældrene om det før, for ikke at gøre dem kede af det.

Hvordan bruger man tolk?

Når du arbejder med tolk, er der især tre aspekter, som du skal være opmærksom på:

- En tolk er et redskab, så tal altid til og se på forældrene/barnet, ikke tolken!
- Tolkning tager tid, så afsæt ekstra tid eller sænk ambitionerne ift hvad du vil opnå.
- Tal i korte sætninger med enkle budskaber eller spørgsmål, og lad tolken oversætte mellem hver sætning.

For at få det bedste ud af et møde som tolkes, er det en rigtig god idé på forhånd at have skrevet de budskaber og spørgsmål ned, som du tænker er vigtigst at få givet eller besvaret. Undgå så vidt muligt at have budskaber eller spørgsmål med flere underkategorier.

Hvis du ikke er alene til mødet, bør du forberede mødet og koreografere sammen med de andre mødedeltagere, så I ved, hvem der spørger om hvad, hvem der eventuelt har hvilke roller og opmærksomhedspunkter. Dette er imidlertid en lidt svær balancegang, fordi det ikke må blive et formøde, hvor I på forhånd har besluttet mødets udfald. Forberedelsen af mødet handler om at finde ud af, hvem der taler hvornår, hvordan og om hvad.

Ved mødets start er det godt at aftale med tolken, hvordan du vil arbejde, og om du eventuelt skal give et tegn til tolken, når denne skal begynde at oversætte.

På mange sprog er det ikke muligt at oversætte vores begreber direkte, eller også har de en noget anden mening på det andet sprog. Aftal derfor altid med tolken, at han/hun skal fortælle dig, hvis de ændrer lidt i dit budskab eller spørgsmål.

Det kan også være, at begreber, som på dansk kan udtrykkes med enkle ord, kræver flere ord at oversætte til et andet sprog og visa versa. Aftal derfor med tolken, at de skal gøre opmærksom på, når de forklarer ordet, da både du og familien ellers kan få det indtryk, at tolken indleder en selvstændig dialog med den ene part, som den anden part ikke er del af.

Vær opmærksom på, at et sprog ikke bare er et sprog. Spørg altid til dialekten, som du skal have tolket. Arabisk er langt fra det samme sprog fra Rabat til Bagdad, og nogle gange kan det være vanskeligere for forældre at tale en dialekt, som de ikke er fortrolig med, end fx engelsk.

Vær også opmærksom på, at der kan være religiøse eller sociale udfordringer i brugen af tolk. Jeg har fx oplevet, at det var en udfordring for en hindu at arbejde med en muslimsk tolk. Samme udfordringer kan også gøre sig gældende mellem Sunni og shia- muslimer.

Hvis det på nogen måde er muligt, kan nogle af disse udfordringer kommes i forkøbet, ved at skrive til forældrene hvem tolken er, så de har mulighed for at komme med indsigelser. Forældrene har som regel kendskab til flere af de tolke, der taler deres sprog.

Og så skal det afslutningsvis for en god ordens skyld understreges, at det er helt udelukket at bruge familiemedlemmer som tolk, uanset hvor belejligt det umiddelbart kan virke. Hovedårsagen er, at det sætter familiemedlemmerne i en alt for svær følelsesmæssig og relationel position, som vi ikke kan byde nogen.

Hvordan opfattes diagnoser, støtte og rådgivere som fx psykologer ol i andre kulturer?

Ikke alle lande eller befolkningsgrupper ser psykologer og andre hjælpere som noget positivt. Det er derfor vigtigt, hvordan du præsenterer dig, hvis du vil sikre dig, at du får en god dialog med forældrene. Det vil ofte være nødvendigt at give en hel del flere baggrundsoplysninger omkring det danske hjælpesystem, end vi er vant til hos de fleste danske familier. I nogle sammenhænge kan det være en god idé at præsentere sig som en særlig slags lærere, som ved noget om børns udvikling, fordi begreber som fx psykolog, autisme, ADHD og specialklasse forbindes med psykisk sygdom og måske endda forbandelse og vanære for familien.

Ligeledes er specialtilbud heller ikke altid noget positivt i andre kulturer, og derfor er det vigtigt at være meget tålmodig med formidlingen af særlige tiltag til et barn, hvad enten der er tale om støtte, undersøgelse, udredning, samtaler, rådgivning eller specialtilbud.

I det hele taget er det vigtigt at bruge meget tid på at spørge ind til, hvordan familien opfatter de budskaber, som du kommer med, også selvom du siger det i den bedste mening og kun er der for at hjælpe deres barn.

Det er en god idé, at du selv præsenterer dig for forældrene, inden forældrene skal tage stilling til, om de vil have hjælp og rådgivning fra dig. Det kan fx ske ved, at du kort præsenterer dig på en skole/hjem-samtale eller lignende. Dette kan forhindre eventuelle misforståelser og letter så godt som altid dit videre arbejde med familien.

Undersøgelsesmetoder ift ikke-danske børn:

Når du skal teste et barn, som ikke taler dansk, er der to muligheder, som begge har udfordringer: Du kan teste med en dansk test og bruge tolk, eller du kan bruge en nonverbal test.

At teste med tolk kræver, at du afsætter væsentligt mere tid, end med testninger uden tolk. Derudover er det vigtigt, at du starter med at tale med tolken om, hvordan testningen kommer til

at forløbe. Gennemgå, hvad det er for opgaver, som I skal igennem, og aftal, hvordan du vil signalere, at der skal oversættes.

Det er også vigtigt, at du aftaler med tolken, at han/hun skal fortælle dig, hvis det er nødvendigt at ændre spørgsmålet. I skal også aftale, hvordan tolken skal reagere, hvis barnet stiller uddybende spørgsmål.

Ved brug af nonverbale test er udfordringen, at de på ingen måde er kulturneutrale, og derfor kan det være endog overordentlig vanskeligt at formidle fremgangsmåden uden sprog. Dertil kommer, at så godt som al undervisning i skolen kræver sprog, så selvom et barn klarer en nonverbal test fantastisk, er det stadig vanskeligt for barnet at deltage i undervisningen i en dansk folkeskole.

Et alternativ til psykologiske test er elevens undervisningsmateriale eller screeningsmateriale fra Undervisningsministeriet. På Undervisningsministeriets portal; EMUen kan man finde materialer som "Vis, hvad du kan" og "Hele vejen rundt om elevens sprog og ressourcer". På den norske hjemmeside er der også interessant materiale, som kan bruges: (<http://nafo.hioa.no/>)

At deltage i screeningen og tale med elevens lærere om, hvordan eleven tilgår opgaverne, giver et helt andet og brugbart udgangspunkt at rådgive om pædagogiske tilgange og udvikling for barnet.

Ud over at det giver et indtryk af, hvad barnet kan, og hvilke strategier som barnet bruger, så giver det en helt unik mulighed for barnet til at vise, hvad barnet kan. Der bliver ofte så rigelig med situationer, hvor barnet kommer til at opleve, at det skal arbejde med ting, det IKKE kan.

Samarbejde på tværs af instanser?

I indsatsen omkring flygtninge er det især vigtigt at arbejde tæt sammen med de rådgivere, som ellers er tilknyttet familien. Det er en ekstra indsats, men for de fleste familier er det helt uforståeligt, at vi kan komme fra samme kommune uden at koordinere vores indsats. Det samme gør sig gældende for mange danske familier, men de har som regel bedre forudsætninger for at forstå, at en kommune er opdelt i afdelinger, som ikke altid taler sammen. Danske familier har bedre mulighed for selv at bære informationerne mellem de forskellige hjælpeinstanser videre, hvorimod familier som ikke taler dansk, ofte er udfordret med at give den helt korrekte information videre. Det er også svært, for så godt som alle andre end ansatte i en kommune, at forstå, hvorfor fx PPR og socialforvaltning kan have kontor dør om dør på rådhuset, men ikke taler sammen. Den største hjælp vi kan yde familier (danske, så vel som udenlandske) er, at vi koordinerer indsatserne på tværs af kommunens instanser og gør det sammen med familierne.

Vigtigheden af kulturformidling og introduktion til kulturelle koder:

I forhold til andre lande, som har en længere tradition for flere kulturer i samme nation, har vi i Danmark generelt svært ved at forstå, at ikke alle har samme forståelse for, hvordan et samfund virker. Bare skolesystemet og de idealer, som vi hylder der, er væsensforskellig fra, hvad der er almindeligt i andre lande. Fysisk straf af elever ses i de fleste af verdens lande som et helt legitimt pædagogisk redskab. Lektier er heller ikke et fænomen, som er almen kendt over hele verden, ligesom mange af de fag, vi har i skolen, heller ikke er alment kendte.

Det er også langt fra alle steder i verden, at det bliver betragtet som noget positivt, at elever spørger eller diskuterer med læreren, eller ser gruppearbejde, makker-træning og projektarbejde som rigtig undervisning.

Skolens foretrukne kommunikationsmiddel - "intra" - er ligesom "e-boks" heller ikke superlet at forstå og bruge, selv for danske forældre.

Forståelsen af, at skolen (eller samfundet som sådan) ikke opdrager, men at det forventes, at forældrene har lært deres børn, hvordan de skal opføre sig udenfor hjemmet, er heller ikke en forståelse, som deles af alle i verden. Det er derfor vigtigt, at vi i vores rådgivning meget eksplicit er opmærksomme på de normer og tilgange, som vi tager for givet og ikke tænker over i hverdagen.

Ingen vokser af, at man kun synes, det er synd for dem.

Mange af de familier, der kommer hertil, har oplevet meget på deres rejse hertil. Det gælder ikke mindst for flygtningene. Det er imidlertid sjældent, at de ønsker at blive opfattet som "stakkels", og derfor er det vigtigt at huske på, at ingen vokser af, at vi synes, det er synd for dem. Det betyder, at det er vigtigt at opstille realistiske forventninger til børnene så vel som familierne. Det betyder ikke, at de bare skal presses til noget, men til gengæld skal vi heller ikke møde familierne med en forståelse af, at de intet kan. Det kan godt være, at det, de kan nu, ikke er særlig brugbart i deres liv i Danmark, men det er ikke ensbetydende med, at de ikke kan eller vil lære, hvordan de så kan komme til at bidrage til det samfund, de er kommet til. Det er min erfaring med flygtningefamilier, at det på ingen måde er attraktivt for dem at blive betragtet som et offer, som kun skal hjælpes og ikke selv kan yde noget.

Udfordringen for de fleste familier er, at de ikke kan gennemskue, hvordan de kan komme til at bidrage, og derfor er det som rådgiver vigtigt at fokusere på at hjælpe dem til, hvordan de som familie selv kan arbejde med udfordringerne.

PTSD:

Specielt dette, men også nogle af de andre afsnit, har jeg skrevet efter samtale med min kollega Alice Fabech, der har arbejdet som både lærer og psykolog i Voldsmose ved Odense.

Et stort og væsentligt opmærksomhedspunkt for mange voksne omkring flygtningebørn er PTSD og traumer. Ikke ofte bliver jeg spurgt, om børnene er traumatiserede, og om de ikke skal have behandling.

Dette emne er vigtigt og interessant, men jeg kan være i tvivl om, hvorvidt den store opmærksomhed på traumer og PTSD er til gavn for alle flygtninge. Dels har jeg oplevet en rådvildhed hos personalet omkring flygtninge, fordi tanken om traumer og PTSD opleves som et minefelt, hvor personalet aldrig ved, hvad der kan udløse en uhåndterlig reaktion.

Ingen kan leve med at blive behandlet som en tikkende bombe eller et råddent æg. Dertil kommer, at min erfaring er, at det ikke giver mening at tale om PTSD for de flygtninge, der er kommet i de sidste par år. Der er nemlig slet ikke noget POST (efter) i traumet. De er på mange måder stadig midt i den traumatiske situation. Selvom de, vi møder af flygtninge, er kommet til Danmark og er i sikkerhed, så lever resten af familien ofte stadig i krigszoner, flygter eller er internt fordrevne. Det giver ikke mening at tænke, at et traume er slut, hvis ens kære stadig lever i rædslerne.

Men hvad skal vi så gøre, når vi møder børn og familier, som er traumatiserede?

Min erfaring er, at det sjældent er individuel terapi, der er løsningen for børn, som har oplevet ting og hændelser, som er voldsommere end vores værste mareridt. Til gengæld er det vigtigt, at alle de voksne omkring barnet viser forståelse for og anerkendelse, af barnets oplevelser. Det skal hverken gemmes væk eller dyrkes. Da forældrene ofte også selv har oplevet uhyrlige ting, kan det virke umenneskeligt, at de også skal have overskud til at rumme deres børns reaktioner. Det er ikke desto mindre vigtigt at se, forstå og behandle det, som noget familien og fællesskabet skal arbejde med sammen. Traumatiske oplevelser er ikke noget, der altid kan eller skal behandles terapeutisk eller medicinsk i gængs forstand. Traumerne forsvinder ikke, og uanset hvor meget vi ville ønske, at børnene kunne glemme deres umenneskelige oplevelser, så er det vigtigt at huske på, at de HAR oplevet det, de har. Det vigtigste er på alle måder at vise dem, at det ikke er dem, der er forkerte. Det, der er forkert, er, at de har oplevet noget, der er så forkert. De voksnes reaktion på og forståelse af børnenes fortællinger om det, de har oplevet, er på alle måder, det der har den største betydning for børnenes udvikling. Den altafgørende behandling af traumatiserede børn er således lærer, pædagoger, forældre, kammerater og kammeraters forældres måde at møde dem på.

Spørgsmålet om traumatisering er noget, som skaber stor usikkerhed hos både lærere, pædagoger og forældre. For selvom børnene ikke er traumatiserede, så kan forældrenes reaktioner på traumer påvirke hele familien.

Det er selvfølgelig umuligt for elever at koncentrere sig om verbers uregelmæssige bøjning på dansk, hvis de konstant lever i frygt for deres liv, eller de konstant genoplever voldsomme episoder i deres liv.

Omvendt er det også min erfaring med mindre børn, at de traumatiske oplevelser fylder mindre, hvis eleven oplever at have deltagelsesmuligheder i det læringsfællesskab, de indgår i. Og så snart de oplever at blive perifere deltagere i praksisfællesskabet, blusser tankerne om de traumatiske

hændelser op. Behandling er derfor nødvendig for de børn, som invalideres af deres traumer, men en stor del af behandlingen ligger i, at give dem deltagelsesmuligheder i et praksisfællesskab.

Det er umuligt at sætte lighedstegn mellem voldsomme begivenheder og traumer, for det afhænger i den grad af, hvilken sammenhæng de voldsomme begivenheder bliver forstået i familien og hos barnet. Et traume konstitueres altid retrospektivt. Specielt som psykolog bør du derfor også kende til screeningsmateriale for traumesymptomer som Thomas-testen til flygtningebørn fra 6 år, og SDQ kan hentes gratis på nettet hos Tryg-fonden.

Ligeledes er det også vigtigt, at forældre rådgives om, hvordan de kan hjælpe deres børn og sig selv som familie med at forstå og arbejde med de traumatiserende hændelser.

Især er det vigtigt, at familien så vel som de lærere og pædagoger, der er sammen med barnet, forstår barnets reaktioner, og sammen med dig finder måder at møde barnet på, på den mest hensigtsmæssige måde. Det kan ikke beskrives nærmere, da det er så individuelt fra barn til barn og fra familie til familie, hvad der vil være hensigtsmæssigt, og hvad der skal fokuseres på, men der er dog én ting, som altid er vigtig, og det er at rådgive nødvendigheden i at finde et sprog at tale om de forfærdelige hændelser. Det er også godt at være nysgerrig, på de fortællinger som familien har om sine oplevelser, uden at være mistroisk eller fordømmende.

Mød familierne i hjemmet:

Det er min erfaring, at rådgivning og samtaler med familier fungerer langt bedre i deres hjem, end på et kontor på en skole eller på et rådhus. Forældrene er lidt mere afslappede og hører også bedre, hvad det er, du vil formidle. Det er de færreste familier, der har oplevet det som grænseoverskridende, at jeg kom hjem til dem, uanset hvordan de har boet. Når samtalerne foregår i hjemmet, er det selvfølgelig vigtigt, at man respekterer de forhold, som familien tilbyder, og huske at du er gæst, selvom det er dit møde. Du bør altid tage skoene af, uanset hvad værtsfolkene siger, og takke fordi du måtte komme, også selvom du har inviteret dig selv. Det er i det hele taget vigtigt at huske på, at så godt som alle andre kulturer i verden har et mere udviklet høflighedskodeks end det danske.

Det kan godt være, at de ryger, har bedsteforældrene eller andre familiemedlemmer med til mødet, lader fjernsynet køre og serverer kaffe, som vil holde dig vågen de næste mange nætter, men til gengæld er det en så meget bedre relation, forståelse og dynamik, man kan få på møder hjemme hos forældre.

Der er dog enkelte forholdsregler, som er vigtige at forholde sig til, inden du står i hjemmet.

Du skal altid sikre dig, at der ikke er en historie om vold eller voldsomme reaktioner overfor personalegrupper i andre regier. Hvis der er historier om vold eller lignende, så overvej om det er en god idé, at holde de svære samtaler på et offentligt kontor og aldrig alene.

Det er også vigtigt, at du kender dem, du eventuelt tager med på et hjemmebesøg. Det er især vigtigt, at vide om det er personer, som er i stand til at tale eventuelle konflikter op eller ned.

Husk navnet!

Når vi møder mennesker fra fremmede kulturer, kan vi måske ikke altid lige huske deres navne. Det kan også være svært at vide præcis, hvordan et navn udtales og hvor trykket i navnet skal ligge. Imidlertid kan det have stor betydning, at du gør dig umage med at huske navnet på dem du taler med. Det er måske ikke betydningsfuldt for alle, men som hovedregel vækker det tillid hos dem du taler med, hvis du kan huske deres navn og udtaler det nogen lunde korrekt. Jeg har desværre oplevet en del "dovenskab" hos mange lærere og pædagoger gennem tiden (også mig selv), som enten har givet de fremmedklingende navne en dansk udtale eller forkortet navnet, så det var lettere at huske. Ift. forældre gælder det samme. Aishas forældre har også navne ligesom Annas forældre og det kan opleves som mangel på respekt eller interesse, hvis du omtaler Annas forældre ved navn, men Aishas forældre, som Aishas mor og far.

Afsluttende bemærkninger:

Når vi møder mennesker fra en anden kultur, vil der være meget, som vi ikke ved om deres kultur og normer. Det kan virke overvældende og frygten for at træde forkert kan måske også afskrække nogen fra at arbejde med dette område. Imidlertid er det ikke anderledes end et hvilken som helst andet møde med andre mennesker. Det vigtigste er at huske på at være ægte nysgerrig og interesseret og hellere spørge én gang for meget end en gang for lidt. Det værste, vi kan gøre, er at tage for givet, at vi ved det samme og forstår verden på samme måde. Vi kan kun blive opmærksomme på forskellighederne så vel som forbindelserne, hvis vi spørger og derved hjælper hinanden med at lære at forstå hinandens måder at tænke og agere på.

Opsummering:

- Ingen vokser af medlidenhed.
- Kulturformidling er lige så vigtig som sproget.
- Det er også din opgave at hjælpe failierne rundt i det kommunale bureaukrati
- For mange flygtninge fylder oplevelsen af vanskelighederne lige nu og her (opholdstilladelse, job, skolesituation, og familiens situation udenfor Danmark), ofte mere end de traumatiske oplevelser før og under flugten.
- Tal i korte sætninger, når du bruger tolk.
- Se på forældrene og barnet ikke på tolken
- Aftal med tolken, hvordan tolkningen skal foregå.
- Det er ofte mere interessant at se på, hvordan barnet ser og arbejder med skolematerialet, og rådgive ud fra det, end at se hvordan eleven klarer sig i en test.
- Mød forældrene i hjemmet- det gør kommunikationen så meget lettere.
- Lær navnene på dem du taler med.

Supplerende litteratur (udarbejdet af Alice Fabech):

Dansk Psykolog Forening: *Faglig vejledning til Psykologisk udredning af børn og unge med flygtningebaggrund*. www.dp.dk

Afdelingen for Traume- Og Torturoverlever, Psykiatrien i Region Syddanmark & Varde Kommune: *NUSSA – Neuroaffektiv Udviklingspsykologisk Struktureret Social Aktivitet* www.nussa.dk

Dansk Flygtningehjælp: *Børn af Krig og Fred – Flygtningebørn i Folkeskolen*. Center for Udsatte Flygtninge, august 2011.

Dansk Flygtningehjælp: *Flygtningebørn – virkningsfulde indsatser* Center for Udsatte Flygtninge, august 2011.

Sidsel Karsberg, Stine Rønholt & Ask Elklit: *Hvordan vurderer vi småbørnstraumer?* Syddansk Universitet, Videnscenter for Psykotraumatologi.

Sidsel Karsberg: *Praksisanbefalinger til vurdering og behandling af børn og unge med Post Traumatisk Stress Syndrom (PTSD)* - en oversættelse af de originale anbefalinger publiceret i Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry 2010; 49; 414-430. Syddansk Universitet, Videnscenter for Psykotraumatologi.

Edith Montgomery & Sidsel Linnet: *Børn og unge med flygtningebaggrund. Anbefalinger til professionelle*. Hans Reitzels Forlag.

Tarek Hussain: *Det sorte skæg*. Gyldendal